

Pr. Roman Rytsar

**TEOLOGIA CHENOTICĂ
A LUI ANTONIE BLOOM,
MITROPOLITUL SUROJULUI,
DIN PERSPECTIVĂ ANTROPOLOGICĂ**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

RYTSAR, ROMAN

Teologia chenotică a lui Antonie Bloom, Mitropolitul Surojului, din perspectivă antropologică / pr. Roman Rytsar ; trad. din lb. engleză de Lucian Filip. - Iași: Doxologia, 2016

ISBN 978-606-666-450-9

I. Filip, Lucian (trad.)

281.93 Antonie Bloom

929 Antonie Bloom

Teză susținută la facultatea de studii doctorale și postdoctorale pentru titlul de doctor în Creștinismul Răsăritean
Facultatea de Teologie Saint Paul University

© Roman Rytsar, Ottawa, Canada, 2012

©EDITURA DOXOLOGIA, 2016

ISBN: 978-606-666-450-9

Pr. Roman Rytsar

**TEOLOGIA CHENOTICĂ
A LUI ANTONIE BLOOM,
MITROPOLITUL SUROJULUI,
DIN PERSPECTIVĂ ANTROPOLOGICĂ**

Traducere din limba engleză

LUCIAN FILIP

Carte tipărită cu binecuvântarea

Înaltpreasfințitului

TEOFAN

Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

EDITURA DOXOLOGIA

Iași, 2016

CUPRINS

Rezumat	9
----------------------	---

INTRODUCERE

Motivație	15
Un rezumat istoric al teologiei chenotice	18
Teologia chenotică a lui Antonie Bloom	23
Stabilirea ipotezei	28
Cercetări anterioare	30
Conferințe și seminarii internaționale despre Antonie Bloom	33
Ipoteza de cercetare	35
Metodologie	37
Structura tezei	43

CAPITOLUL I

I.1. Teologia chenotică	47
I.2. Scurtă istorie a teologiei chenotice a veacurilor al XIX-lea și al XX-lea	48
I.3. Teologia chenotică în gândirea rusă a veacurilor al XIX-lea și al XX-lea	57
I.3.1. Vladimir Soloviev (1853-1900)	59
I.3.2. Mihail Tareiev (1866-1934)	61
I.3.3. Mitropolitul Antonie Hrapovițki (1863-1936)	65
I.3.4. Pr. Serghei Bulgakov (1871-1944)	75
I.3.5. Vladimir Lossky (1903-1958)	91
I.3.6. Arhimandritul Sofronie (Serghei Saharov, 1896-1993)	98

CAPITOLUL AL II-LEA

II.1. Teologia chenotică a lui Antonie Bloom	109
II.1.1. Chenoza lui Dumnezeu în crearea lumii	110
II.1.2. Chenoza lui Dumnezeu în Întrupare	113
II.1.3. Chenoza lui Dumnezeu în botezul lui Hristos	122
II.1.4. Ispitirile, rugăciunea către Tatăl și minunile	125
II.1.5. Schimbarea la Față – măreția și tragedia evenimentului	129
II.1.6. Intrarea Domnului în Ierusalim – intrarea în Săptămâna Pătimirilor	132
II.1.7. Părăsirea de Dumnezeu în teologia chenotică a lui Antonie Bloom	137
II.1.8. Coborârea la iad	146
II.1.9. Învierea lui Hristos	151
II.1.10. Înălțarea	157
II.2. Persoane din Noul Testament aflate în contextul părăsirii de Dumnezeu	161
II.2.1. Viața chenotică a Maicii Domnului	161
II.2.2. Sfântul Ioan Botezătorul	181
II.2.3. Apostolii: atât părăsiți, cât și părăsind pe Domnul	186

CAPITOLUL AL III-LEA

III.1. Antropologia lui Antonie Bloom	195
III.2. Dubla solidaritate a lui Hristos	196
III.3. Credința lui Dumnezeu în persoana umană	201
III.4. Crearea lumii și a ființei umane	205
III.4.1. Adam – un „om deplin”	211
III.4.2. Căderea în păcat	218
III.4.2.1. Lipsa de armonie dintre Adam și lume	220
III.4.2.2. Lipsa de armonie din Adam	223
III.4.2.3. Lipsa de armonie dintre Adam și Dumnezeu	229
III.5. Mântuirea prin Iisus Hristos - Dumnezeu-Omul	232
III.5.1. Un Hristos „ateu”	239

III.5.2. Răspunsul dat de Antonie Bloom ateismului din Rusia și din Apus	248
III.5.3. Întâlnirea dintre creștinism și ateism	260

CAPITOLUL AL IV-LEA

IV.1. Teologia chenotică a lui Antonie Bloom

în practica bisericească	269
IV.1.1. Chenoza în întâlnirea cu Dumnezeu	270
IV.1.2. Întâlnirea personală a lui Antonie Bloom cu Hristos ca fundament pentru viitoarea sa teologie chenotică	272

IV.2. Biserica și Chenoza

IV.2.1. Părăsirea de Dumnezeu și Biserica	287
IV.2.2. Sfintele Taine ca o întâlnire	292
IV.2.3. Sfintele Taine și materia	294
IV.2.4. Taina Botezului și chenoza	299
IV.2.5. Taina Mirungerii	302
IV.2.6. Taina Euharistiei	307
IV.2.7. Taina Pocăinței și a Spovedaniei	316
IV.2.8. Taina Sfântului Maslu	325
IV.2.9. Chenoza în Taina Căsătoriei și în monahism	327
IV.2.10. Chenoza în viața unei soții de preot	341
IV.2.11. Chenoza în preoție	348

CAPITOLUL AL V-LEA

V.1. Teologia chenotică a lui Antonie Bloom

în practica personală	361
------------------------------------	------------

V.2. Chenoza la întâlnirea cu Dumnezeu

în rugăciune	362
V.2.1. Absența lui Dumnezeu în rugăciune	364
V.2.2. Păcatul ca obstacol în întâlnirea cu Dumnezeu	366
V.2.3. Prilej de creștere duhovnicească	370
V.2.4. O viziune falsă despre sine	373

V.3. Sfaturi practice privind experiența

absenței lui Dumnezeu	377
------------------------------------	------------

V.4. Experiența întâlnirii lui Dumnezeu duce la credință	382
V.5. Chenoza în relația cu celălalt	392
V.5.1. Dragostea de sine ca mijloc de a iubi pe Dumnezeu și pe ceilalți	392
V.5.2. Credința în sine ca chenoză	396
V.5.3. Credința în ființa umană și chenoza în întâlnirea cu celălalt	403
V.5.4. Vocația creștinilor pentru modul de viață chenotic	410
V.5.5. Chenoza din moarte ca întâlnire finală cu Dumnezeu	420
V.6. Teologia chenotică a lui Antonie Bloom și Pr. Sofronie Saharov	428
CONCLUZII	
Antonie Bloom și teologia chenotică	437
Antonie Bloom și părăsirea de Dumnezeu	442
Contribuția lui Antonie Bloom la teologia ortodoxă	454
ANEXĂ	463
BIBLIOGRAFIE	469
INDICE GENERAL	489

REZUMAT

Motivație

Mitropolitul Antonie (Bloom) de Suroj (1914-2003) a fost una dintre cele mai de seamă voci ortodoxe ruse ale veacului al XX-lea, fiind foarte cunoscut pentru predicile și meditațiile despre Sfânta Scriptură, viața duhovnicească și problemele contemporane. O parte a acestui material a fost publicat în timpul vieții sale, însă restul a devenit disponibil abia după moartea sa, iar din acesta o bună parte rămâne ca abia de acum să fie tradusă din rusă. Până astăzi, moștenirea lăsată de Antonie Bloom nu a fost studiată cum se cuvine, iar această teză de doctorat reprezintă o primă încercare de a organiza materialul imens și de a începe un studiu al temelor sale cheie. Teza de față abordează teologia chenotică a Mitropolitului Antonie. Perspectivele sale unice în această zonă vor fi folosite ca o lentilă prin care se va prezenta vastul său corpus de scrieri și implicațiile lor în antropologia creștină răsăriteană a zilelor noastre.

Teologia chenotică a reprezentat un punct de interes special pentru teologia rusă din veacurile al XIX-lea și al XX-lea. Teologia chenotică a lui Antonie Bloom se concentrează în mod constant pe părăsirea lui Hristos de către Dumnezeu pe cruce: „Dumnezeul Meu, Dumnezeul Meu, de ce M-ai părăsit?” (Mc. 15, 34). Aceste cuvinte devenind un *motto* pentru viața și predica Mitropolitului Antonie. În cercetarea mea, voi demonstra că el a dezvoltat o înțelegere unică despre părăsirea lui Hristos

de către Dumnezeu, care a fost fundamentală pentru concepția privind 1) teologia chenotică și 2) ce înseamnă a fi o ființă umană.

Deoarece moartea, potrivit lui Antonie Bloom, reprezintă un loc „fără Dumnezeu”, El tocmai acolo a intrat, acolo unde nu Se afla, pentru a-Și arăta profunda și adevărata solidaritate cu ființele umane și pentru a le aduce astfel la mântuire. Așadar, experimentarea de către Hristos a stării de părăsire de Dumnezeu reprezintă cea mai profundă expresie a dragostei lui Dumnezeu și cea mai importantă revelație a credinței lui Dumnezeu în persoana umană. Aceasta reprezintă, cred eu, contribuția centrală, originală și creativă pe care Antonie Bloom o aduce astăzi teologiei creștine răsăritene.

Metodologie

Un număr de subiecte se repetă în mod constant în numeroasele scrieri ale lui Antonie Bloom: credința și ateismul, viața duhovnicească, căsătoria și familia, preoția și aspectele pastorale, Tainele și Biserica. În această teză, cele două idei centrale ale lui Antonie Bloom, părăsirea lui Hristos de către Dumnezeu (teologia chenotică) și credința lui Dumnezeu în persoana umană (antropologia), sunt folosite ca instrumente pentru interpretarea și analizarea acestui material variat. Întrucât teza de față pare a fi prima cercetare doctorală a moștenirii lui Antonie Bloom, ea se concentrează pe o prezentare clară și completă a concepției sale chenotice și lasă în seama altora (sau a unui viitor studiu) o analiză comparativă și discursivă și o evaluare a teologiei sale. Aici, numeroasele fire ale gândirii lui Antonie Bloom sunt adunate într-o țesătură coerentă (proces, din câte știu, fără precedent) folosind o metodă de analiză sincronă și tematică. Folosindu-mă de noțiunea de

chenotism, caracteristică lui Antonie Bloom, ca de o lentilă hermeneutică, voi prezenta unitatea fundamentală a gândirii sale așa cum poate fi ea observată din cuprinsul discursurilor disponibile în momentul de față.

Stabilind mai întâi ceea ce chenotismul denotă, atât în cadrul tradiției ortodoxe, cât și în cadrul mai larg al tradiției teologice creștine, vom examina însușirile specifice teologiei chenotice a lui Antonie Bloom după cum rezultă din cuprinsul operei sale pentru a răspunde la două întrebări: ce a afirmat Antonie Bloom în teologia sa chenotică și cum a pus în practică această teologie?

Teza este împărțită în două mari secțiuni: una teoretică și una practică. În primele trei capitole (teoretice) voi descrie și reconstrui contextul și posibilele rădăcini ale abordării chenotice a lui Antonie Bloom. Aici, teologia sa chenotică se împarte în două teme majore: părăsirea lui Hristos de către Dumnezeu (chenoza) și credința lui Dumnezeu în persoana umană (antropologia). În ultimele două capitole (practice), folosind argumentația lui Antonie Bloom, voi prezenta aplicarea acestei teologii chenotice și voi arăta prin ce este ea legată de partea teoretică a tezei. În această parte practică, mai întâi, voi căuta în opera lui Antonie Bloom „locurile” unde ființa umană ar putea simți abandonarea din partea lui Dumnezeu și modul în care Antonie Bloom aplică credința lui Dumnezeu în persoana umană pentru a aborda aceste circumstanțe. Apoi, voi examina cum modul chenotic de viață, așa cum l-a înțeles Antonie Bloom, conduce persoana umană la o întâlnire reală cu o altă persoană, cu sine însuși și cu Dumnezeu.

Idei principale și concluzii generale

După cum am afirmat anterior, contribuția originală a lui Bloom constă în convingerea proprie că trecerea lui Hristos

prin starea de părăsire de către Dumnezeu reprezintă cea mai profundă expresie a dragostei lui Dumnezeu și cea mai importantă manifestare a credinței lui Dumnezeu în persoana umană. Însă această teză demonstrează că teologia chenotică a lui Antonie Bloom are și ceva practic și pastoral de oferit oamenilor contemporani. În primul rând, Antonie Bloom subliniază nevoia fiecărei ființe umane de a redescoperi dragostea autentică de sine. Aici, el face o deosebire clară între egoismul egocentrist și adevărata înțelegere a dragostei de sine, cea care reprezintă fundația pentru iubirea lui Dumnezeu și a celorlalți. În al doilea rând, teologia chenotică a lui Antonie Bloom oferă creștinilor un mod practic de a viețui în Dumnezeu și cu alți oameni, bazat pe credința în celălalt. După cum spune Antonie Bloom: „Dacă Dumnezeu crede în mine, atunci pot și eu crede în cealaltă persoană. Iar dacă eu cred în cealaltă persoană, atunci cealaltă persoană poate crede în sine și în Dumnezeu”. Antonie Bloom nu a fost naiv și a înțeles că a-ți păstra pe deplin încrederea, orice s-ar întâmpla, este imposibil. Însă a fost convins că, în ciuda păcatelor unei ființe umane, în ea se păstrează chipul indestructibil al lui Dumnezeu. Și doar experimentând această deplină încredere din partea unei alte persoane va putea învăța despre credința lui Dumnezeu și va putea începe să se iubească pe sine și să-i iubească pe alții.

Potrivit lui Antonie Bloom, relațiile cu Dumnezeu și cu oamenii au câteva elemente în comun, precum momentele seci, de absență, de abandon și, prin urmare, de singurătate. Ce trebuie să facă omul în aceste momente în care el, personal, trăiește sau vede astfel de momente trăite de alți oameni? În ambele cazuri, Antonie Bloom învață că el sau ea trebuie să urmeze exemplul lui Hristos. În primul caz, în propria-i disperare, omul trebuie să rămână credincios promisiunilor făcute lui Hristos în trecut. În al doilea caz, trebuie să fie gata să se coboare la iad cu Hristos și cu cealaltă persoană care trece

prin aceste momente grele. Creștinii sunt chemați ca, în cele mai grele momente, să fie solidari unii cu ceilalți pe baza exemplului fundamental de solidaritate cu Dumnezeu și cu oamenii dat de Hristos.

INTRODUCERE

Motivație

Mitropolitul Antonie (Bloom) de Suroj a fost una dintre personalitățile ortodoxe excepționale ale veacului al XX-lea, care i-a influențat nu doar pe creștinii răsăriteni, ci și pe mulți alții, în special pe anglicanii și romano-catolicii din Marea Britanie, Rusia, America de Nord și așa mai departe. Deși influența lui a fost uriașă, totuși opera sa teologică n-a fost prea mult studiată, cu atât mai puțin în mod sistematic (din motive pe care le vom arăta mai târziu). Din câte știu, aceasta reprezintă prima teză de doctorat despre Antonie Bloom¹. Influența și importanța lui sunt de ajuns pentru a-l face demn de atenția unei cercetări serioase, iar anumite aspecte ale teologiei sale merită consemnate în mod deosebit, având nevoie de o cercetare atentă, cel puțin pentru faptul că par singulare și chiar uimitoare prin argumentația și implicațiile lor. La această dată există însă și alte motive pentru studierea contribuției lui Bloom: moartea sa recentă, din 2003, publicarea unei prime biografii și uriașul interes de astăzi față de opera sa printre creștinii slavi.

Teza propusă va aborda teologia chenetică a lui Antonie Bloom folosind perspectivele sale unice drept lentilă prin

¹ John Palmer, doctorand la Universitatea Aristotel din Salonic, lucrează la o carte despre opera Mitropolitului Antonie Bloom.

care va fi prezentat vastul corpus de scrieri și implicațiile lor pentru antropologia creștină din vremea noastră. Teologia chenetică a fost discutată de teologii occidentali, dar a reprezentat și un punct de interes particular pentru teologia rusă din veacurile al XIX-lea și al XX-lea. Această teologie chenetică timpurie a format contextul contribuției lui Bloom.

Deși, așa cum am afirmat anterior, la un nivel popular, Antonie Bloom este foarte cunoscut, printre cercetători, viața și opera sa nu sunt la fel de cunoscute. Așadar, începem cu o scurtă schiță biografică pentru a situa viața și scrierile sale într-un context corespunzător².

Mitropolitul Antonie, cu numele de mirean Andrei Borisovici Bloom, s-a născut pe 19 iunie 1914 în Lausanne, Elveția, în familia unui oficial din serviciul diplomatic imperial rus. Prima parte a copilăriei și-a petrecut-o în Persia, unde tatăl său era ambasador. După revoluția din 1917, familia Bloom s-a hotărât să emigreze în Anglia, însă, în cele din urmă, s-a așezat la Paris, unde a gustat din amărăciunea și asprimea vieții de emigrant. Părinții nu au acordat prea multă atenție vieții religioase a copilului, însă ca rus acesta s-a identificat cu Biserica Ortodoxă. Viața personală i-a fost puternic tulburată de divorțul părinților, de neacceptarea din partea celorlalți, de crize de depresie și de singurătate. La un moment dat, toate acestea l-au făcut să se gândească la sinucidere³.

² Mare parte din ceea ce urmează în această schiță biografică este preluat din: Roman Rytsar, recenzie la *This Holy Man: Impressions of Metropolitan Anthony*, de Gillian Crow (Londra: Darton, Longman and Todd, 2005), în *Logos: A Journal of Eastern Christian Studies* 47 (2006), Nr. 3-4, pp. 134-138. Pentru biografia completă a lui Antonie Bloom, vezi: Gillian Crow, *This Holy Man*. La finalul acestei teze voi atașa o Anexă cu o scurtă biografie scrisă de Andrew Walker. Ea are avantajul de a prezenta atât faptele foarte importante, cât și de a păstra o abordare personală.

³ Gillian Crow, *This Holy Man*, p. 25; Episcopul Ilarion Alfeyev, *Православное богословие на рубеже столетий* (Moscova: Krutițkoe podvor'e, 1999), disponibil online: <http://www.lib.eparhia-saratov.ru/books/09i/ilarion/bogoslovie/67.html#s1>.

Până în 1929, nu a crezut în Dumnezeu. Însă în timpul unei tabere pentru tineri, pe când avea 15 ani, l-a auzit pe Pr. Serghei Bulgakov vorbind despre creștinism. Lui André nu i-a fost pe plac ceea ce a auzit și s-a hotărât să se asigure de unul singur că religia creștină era lipsită de valoare. A început să citească Biblia pentru a vedea despre ce este vorba în ea. A ales-o pe cea mai scurtă dintre Evangheliile, pe cea a lui Marcu, iar când a început să citească, acesta povestește: „Am înțeles că, fără îndoială, Hristos Se află aici. [...] dacă Hristos Se află aici viu, aceasta înseamnă că este Hristos cel înviat [...] și că tot ceea ce se spune despre El în Evanghelie este adevărat”⁴. Nu a fost nici o halucinație senzorială, nici o stare asemenea unei transe și nici măcar un rezultat al emoțiilor. A fost o situație trăită în perfectă sobrietate și cumpătate. Obişnuia să spună despre acest eveniment: „pentru mine Dumnezeu a devenit o realitate”. O altă impresie care l-a marcat de la prima lectură a Evangheliilor a fost părăsirea lui Hristos de către Dumnezeu pe cruce⁵. Cuvintele: „Dumnezeul Meu, Dumnezeul Meu, de ce M-ai părăsit?” (Mc. 15, 34)⁶, au devenit motto-ul predicilor Mitropolitului Antonie.

Antonie Bloom a folosit diferite expresii pentru a descrie aceeași idee: experiența lipsei lui Dumnezeu (*обезбоженность, испытал безбожие*), privarea de Dumnezeu (*боголишенность*), părăsirea de către Dumnezeu (*бogoоставленность*). În engleză, lipsa lui Dumnezeu [*Godlessness*] înseamnă ateism, însă Antonie Bloom l-a folosit cu sensul „de a fi abandonat de Dumnezeu”. Eu voi folosi termenul „părăsirea de către Dumnezeu” (în rusă – *Богооставленность*), cu excepția cazurilor în care el a vorbit despre ateismul (lipsa lui Dumnezeu) lui Hristos

⁴ Gillian Crow, *This Holy Man*, p. 41.

⁵ Vezi, de exemplu: Mitropolitul Antonie de Suroj, *Encounter* (Londra: Darton, Longman and Todd, 2005), pp. 24, 109.

⁶ Pe tot cuprinsul tezei va fi folosită varianta NRSV, cu excepția locurilor specificate.

pe cruce și a concepției sale despre păcatul strămoșesc, în cazul căruia a folosit termenul „lipsa lui Dumnezeu”. Antonie Bloom era de părere că Hristos nu a suferit doar consecințele păcatului, inclusiv moartea, ci a experimentat și despărțirea de prezența divină a Tatălui Său. Această trăire este comună întregii umanități căzute. Treptat, André a realizat că Dumnezeu nu doar că a creat toate, dar i-a și iubit pe toți împărtășind golul din ei. Din momentul în care a înțeles acest lucru, a găsit un țel pentru viața sa: să-și împărtășească descoperirea cu ceilalți. Perspectiva sa în teologia chenotică va reprezenta principalul punct de interes al acestei teze.

Un rezumat istoric al teologiei chenotice

După cum am văzut mai devreme, un moment decisiv în epifania lui Antonie Bloom l-a reprezentat conștientizarea bruscă a deșertării de Sine și a abandonării lui Hristos pe cruce, acestea devenind cheia mesajului său. Pentru a înțelege mai bine concepția sa cu privire la această chestiune, este nevoie să o situăm în contextul teologiei chenotice de-a lungul secolelor.

Potrivit tradiției creștine răsăritene, în concepția despre Hristos putem vorbi despre o „identificare a răstignirii din primul moment al nașterii”⁷. Comunitățile creștine din primele veacuri citează descrierile evanghelice ale Pătimirilor și ale morții lui Hristos în lumina Răstignirii și a preamării Sale de către Tatăl. Urmând Sfântului Apostol Pavel

⁷ Wacław Hryniewicz, *Chrystus nasza Pascha. Zarys chrześcijańskiej teologii paschalnej*, 3 vol. (Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1982), vol. 1, pp. 233-237. Secțiunea următoare se bazează în mod considerabil pe analiza lui Hryniewicz.

(Filip. 2, 5-11)⁸ și multor Sfinți Părinți⁹, textele liturgice de la Crăciun descriu nașterea lui Hristos ca început al chenozei Sale. Potrivit Sfântului Maxim Mărturisitorul, Întruparea lui Hristos a reprezentat scopul pre-temporal al creației, fără a fi legată de păcatul strămoșesc. Crucea a devenit necesară numai din cauza păcatului¹⁰. Acceptarea voluntară de către Fiul lui Dumnezeu a stării de muritor a fost văzută drept un act de „coborâre” (din grecescul „καταβάσις” – κατὰ, „jos”, și βαίνω, „merge”), unind și îndumnezeind în Sine prin puterea acesteia coborâri întreaga umanitate.

Conform majorității teologilor creștini răsăriteni, păcatul strămoșesc a avut drept consecință moștenirea morții¹¹. Învierea lui Hristos a distrus controlul morții asupra existenței umane. Oamenii au fost eliberați de tirania morții. Moartea mai există doar ca fenomen fizic, însă, în cele din urmă, nu mai are control asupra oamenilor. Potrivit Părinților greci, Hristos coboară în locuința morții și îi salvează pe cei pe care moartea îi ținea în robie¹². Ideea coborârii la iad (cf. 1 Pt. 3, 19) apare

⁸ Mulți autori apuseni se concentrează asupra acestui text. Vezi: Ernst Käsemann, „Kritische Analyse von Phil 2, 5-11”, în *Die Zeitschrift fuer Theologie und Kirche* 47 (1950), pp. 313-360; Karl Barth, *Kirchliche Dogmatik*, Bd. 4. Tl. 1. Zollikon 1953, pp. 196-199; Hans Urs von Balthasar, *Mysterium paschale, Mysterium Salutis* III/2 (1967), pp. 143-154; R. Schnackenburg, *Christologie des Neuen Testament, Mysterium Salutis* III/1, pp. 309-322, în Waclaw Hryniewicz, *Chrystus nasza Pascha*, p. 283.

⁹ Sfântul Atanasie al Alexandriei, *Oratio de Incarnatione Verbi* 27 (Patrologia Graeca (=PG) 25, 141); Cf. Tertulian, *De Carne Christi* (Patrologia Latina (=PL) 2, 764); Cf. Leon cel Mare, *Sermo* 48 (PL 54, 298), în Waclaw Hryniewicz, *Chrystus nasza Pascha*, p. 236.

¹⁰ George Florovsky, *Creation and Redemption* (Belmont: Nordland, 1976), pp. 163-170.

¹¹ John Meyendorff, *Byzantine Theology. Historical Trends and Doctrinal Themes* (New York: Fordham University Press, 1974), pp. 143-146.

¹² Grigorie de Nyssa, *In Christi Resurrectionem* (PG 46, 605. 613-617); Ioan Gură de Aur, *Homilia in Sanctum Pascha* (PG 52, 765-772), în Waclaw Hryniewicz, *Chrystus nasza Pascha*, p. 249.

și în învățăturile anumitor Părinți latini, însă are un rol mai puțin important decât la anumiți Părinți răsăriteni¹³.

Un alt element congruent al teologiei chenoitice este abandonarea lui Hristos pe cruce. Tradiția teologică creștină nu a oferit răspunsuri clare la acest moment esențial al operei de Răscumpărare: există o mare divergență de opinie față de acest subiect, diferențe de interpretare a tainei crucii existând și printre Părinții Bisericii. Începând cu Origen, au existat două moduri de explicare a acestei taine. Anumiți Părinți au văzut abandonul pe cruce ca pe o tristețe spirituală din pricina păcătoșilor, fără a-L menționa pe Iisus ca fiind părăsit de Tatăl, iar alții au vorbit despre suferința lui Hristos în calitate de Cap al credincioșilor, care sunt trupul Său ca Biserică¹⁴.

¹³ Augustin (Pseudo-Augustin?), *Sermo 377* (PL 39, 1672). Potrivit lui Hryniewicz, gândirea apuseană a subliniat în special eliberarea ființelor umane din robia păcatului și a vinii. Gândirea răsăriteană a subliniat mântuirea ca dar al vieții lui Dumnezeu și participării umane în Dumnezeu. Moartea lui Hristos a fost necesară pentru ca moartea să poată primi participare la mântuire, a cărei completare este Învierea. Unii teologi apuseni au criticat interpretarea patristică a coborârii lui Hristos la iad ca fiind prea triumfală, că ea nu a acordat suficientă atenție unor momente atât de existențiale precum părăsirea totală a lui Hristos de către ucenici, experiența singurătății, puterea diavolului și solidaritatea Sa cu persoana umană în moarte până la sfârșit. Se pare că interpretarea răsăriteană, folosind limbajul simbolului și al mitului, în special așa cum este ilustrată în icoana tradițională a „Coborârii la iad”, trece prea repede de la moartea umiltoare pe cruce la slava Învierii. Pentru Waclaw Hryniewicz, interpretarea ortodoxă a coborârii la iad nu este nici o stare exclusivă de chenoză, nici o stare exclusivă de preamărire (H.U. von Balthasar, *Mysterium paschale*, p. 229; Joseph Ratzinger, *Einführung in das Christentum* (München: Kösel, 1968); Frederic Huidekoper, *The Belief of the First Three Centuries Concerning Christ's Mission in the Underworld* (Boston: Crosby, Nichols, & Co., 1954); Hans Küng, *Christ sein* (München: Piper, 1974), pp. 356-359, în Waclaw Hryniewicz, *Chrystus nasza Pascha*, p. 252.

¹⁴ G. Jouassard, „L'abandon de Jésus en Croix dans la tradition”, în *Revue des sciences religieuses* 25 (1924), p. 310; 26 (1925), p. 609; Cf. G. Jouassard, „L'abandon du Christ en Croix dans la tradition grecque”, în *Revue des sciences philosophiques et théologiques* 14 (1925), p. 633, în Waclaw Hryniewicz, *Chrystus nasza Pascha*, p. 292.

Tema Hristosului chenotic este foarte bine cunoscută și în gândirea filosofică și teologică rusă, însă abordând diferit această doctrină, gânditorii ruși au subliniat renunțarea la slava exterioară a existenței divine de către Fiul¹⁵. Teologia chenotică nu a fost elaborată doar de către teologii ruși precum Vladimir Soloviov, Serghei Bulgakov, Vladimir Lossky, Mihail Tareiev, Mitropolitul Antonie Hrapovițki și Pr. Sofronie Saha-rov în veacul al XX-lea, ci și de teologi apuseni – mai ales germani – precum Eberhard Jüngel, Jürgen Moltmann și, în special, teologul și cardinalul elvețian Hans Urs von Balthasar. Ei au trăit și au activat în aceeași eră cu emigranții ruși (inclusiv Antonie Bloom), iar în lucrările lor putem vedea idei similare. În Capitolul I, va fi prezentat un rezumat al acestor abordări apusene, pentru a putea situa opera lui Antonie Bloom într-un context mai larg, însă mă voi concentra asupra gânditorilor ruși¹⁶, întrucât Bloom însuși a fost un ierarh al Bisericii Ruse și astfel, în mod firesc, în cea mai apropiată legătură cu tradițiile și gânditorii ruși. Ne vom concentra în special asupra gânditorilor ruși amintiți anterior deoarece sunt cei mai de seama ai vremii lor și pentru că, după cum demonstrează Nadejda Gorodețki, cu toții au în comun influențe formative similare și toți elaborează tema umilinței lui Hristos. Voi prezenta detaliat teologia chenotică a chenotiștilor ruși în capitolul întâi. În continuare urmează un sumar al idelor principale ale gânditorilor ruși pe marginea acestui subiect:

¹⁵ Nadejda Gorodetzky, *The Humiliated Christ in Modern Russian Thought* (Londra: Society for promoting Christian Knowledge, 1938), p. 127.

¹⁶ Și filosofii existențialiști francezi (e.g. Gabriel Marcel) l-au influențat pe mitropolit. Mitropolitul Antonie l-a citat de multe ori pe Gabriel Marcel, care a scris că a-i spune cuiva „Te iubesc” înseamnă a-i spune că „Nu vei muri niciodată”. Mitropolitul Antonie de Suroj, *Жизнь. Болезнь. Смерть* (Moscova: Zachatevskii monastery', 1995), p. 95; Cf. Mitropolitul Antonie de Suroj, *Таинство любви: Беседа о христианском браке* (Sankt-Petersburg: Satis, 1994), pp. 16-17.

Vladimir Soloviov (1853-1900). În teologia sa, întregul proces istoric și cosmic al întrepătrunderii a toate de către elementul divin se descoperă ca jertfă de Sine. Chenoza devine completă numai în Persoana divino-umană. Principala biruință spirituală a lui Hristos a fost câștigată pe cruce, unde vedem cea mai desăvârșită expresie a ascultării Fiului lui Dumnezeu.

Mihail Tareiev (1866-1934) a fost primul care și-a construit întregul sistem în jurul umilinței lui Hristos. Hristos și-a considerat umilința drept o expresie a dragostei Tatălui Său pentru lume. Pentru Tareiev, ispitirea lui Iisus este o ispitire „religioasă” sau „teantropică”, și are un înțeles mântuitor.

Mitropolitul Antonie Hrapovițki (1863-1936) era de părere că momentul culminant al mântuirii a avut loc mai degrabă în grădina Ghetsimani, decât pe cruce. Concepția sa despre mântuire a fost o reacție împotriva teoriei anselmiene (așa cum a înțeles-o el). El a văzut mântuirea ca fiind restaurarea relației de iubire dintre Dumnezeu și om. Hrapovițki a atribuit înțelesul special și soteriologic al lui Hristos în Ghetsimani (frica de moarte) suferințelor morale și dragostei Sale compătimitoare față de toți oamenii. Acesta a fost momentul culminant al mântuirii.

Serghei Bulgakov (1871-1944) a întreprins cea mai speculativă încercare de interpretare a Întrupării în lumina ideii de chenză. Bulgakov era convins că teoria chenozei poate fi considerată o elaborare și explicare a definiției calcedoniene¹⁷. Creația reprezintă o chenză a întregii Treimi, deoarece Tatăl consimte să aștepte până ce creația va răspunde dragostei Sale. Hristos, a doua Persoană a Sfintei Treimi, pare să-și abandoneze propria Sa voință, deșertându-Se pe Sine și aducându-și viața la o supunere deplină înaintea Tatălui. Hristos, păstrându-și divinitatea și nefiind afectat de chenză ca al doilea ipostas, Se separă totuși de bunăvoie de viața divină. Moartea

¹⁷ Nadejda Gorodetzky, *The Humiliated Christ*, p. 159.

lui Hristos, consumată trupește pe cruce, este în același timp și agonia spirituală a vieții veșnice. Pe cruce moare întreg Dumnezeu-Omul în complexitatea și unitatea Sa.

Pentru **Vladimir Lossky (1903-1958)**, abnegația sau smereția de sine a reprezentat cheia pentru înțelegerea ființei însăși a Fiului lui Dumnezeu. Chenoza reprezintă modul de a fi al Persoanei divine trimise în lume pentru a împlini voia comună a Treimii, a cărei sursă este Tatăl. Întreaga viață pământească a lui Hristos a fost o continuă umilință. Pe lângă rugăciunea din grădina Ghetsimani, ultimul strigăt de agonie muritoare a lui Hristos pe cruce a descoperit adevărata Sa umanitate, care de bunăvoie s-a supus morții ca o ultimă deșertare, ca apogeul chenozei divine.

Arhimandritul Sofronie (Serghei Saharov) (1896-1993) a trăit de câteva ori el însuși prezența lui Hristos răstignit și aceasta i-a format propria concepție despre urmarea lui Hristos în chenoza Sa. Hristos n-a manifestat chenoza doar în viața sa pământească divino-umană, ci și în dragostea veșnică intratrinitară. Pr. Sofronie a folosit părăsirea de către Dumnezeu ca fir principal în teologia chenotică și a înțeles rugăciunea fără răspuns din Ghetsimani ca o componentă a viitoarei abandonări a lui Hristos pe cruce de către Tatăl. În Ghetsimani, Hristos a împlinit jertfa Sa în chip lăuntric. Așadar, moartea Sa pe cruce a fost o împlinire externă a părăsirii chenotice de Dumnezeu.

Teologia chenotică a lui Antonie Bloom

Pe lângă propria experiență de părăsire de către Dumnezeu și a întâlnirii cu Dumnezeu, antropologia lui Antonie Bloom datorează multe și emigrării ruse în Paris și membrilor

așa-numitei „școli pariziene”¹⁸. El l-a cunoscut personal pe George Florovsky, care i-a recomandat să citească scrierile Părinților și ale sfinților. De la Nikolai Berdiaev, a împrumutat ideile de androginitate, libertate și creativitate. Antonie Bloom era foarte apropiat și de Vladimir Lossky, a cărui antropologie și-a împrumutat-o (cu unele modificări), și a fost marcat de scrierile lui Teofan Zăvorâtul, un sfânt rus din veacul al XIX-lea. Ca un fir ce străbate predicile și convorbirile sale este ideea de relație personală între Dumnezeu și om, care pare să fie influențată de *Eu și tu* a lui Martin Buber și pe care Antonie Bloom a îmbunătățit-o cu propria sa concepție despre întâlnire. El a fost influențat și de scriitori laici ruși ai veacului al XIX-lea, în special de Feodor Dostoievski. Vom observa un număr de trimiteri făcute de Antonie Bloom la Pr. Sofronie Saharov și anumite asemănări în modul lor de a înțelege pășirea lui Hristos de către Dumnezeu în ultimul capitol, când voi compara teologia acestor doi teologi.

Antonie Bloom era conștient de existența acestor gânditori, totuși a elaborat propriul mod de abordare a teologiei chemate. Pentru Antonie Bloom, smerenia lui Hristos a început cu Întruparea Sa. Hristos S-a născut într-o lume căzută, cu limitele și terorele ei, unde a primit în Sine toate urmările păcatului: foamea, setea, oboseala, depresia, durerea etc. Prin Întrupare, Hristos a fost de acord să fie în deplină solidaritate cu noi, dar nu doar cu viața umană, ci și cu întreaga tragedie a păcatului și a morții. Pentru Antonie Bloom, pășirea lui Hristos de către Dumnezeu este un eveniment între Dumnezeu și om în care Hristos ca Dumnezeu a intrat în locul unde El nu Se afla. El a unit pășirea lui Hristos de către Dumnezeu cu

¹⁸ Pentru mai multe despre școala pariziană, vezi: Antoine Arjakovsky, *Журнал Путь (1925-1940): Поколение русских религиозных мыслителей в эмиграции* (Kiev: Feniks, 2000). Traducerea în engleză: Antoine Arjakovsky, *The Way: Religious Thinkers of the Russian Emigration in Paris and their Journal*, trad. de Jerry Ryan, edit. de Michael Plekon și John Jillions, (UND Press, 2012).

coborârea la iad. „Hristos S-a coborât acolo unde toți cei ce au murit despărțiți de Dumnezeu se coboară, în iad – un loc al unei lipse totale și veșnice a lui Dumnezeu.”¹⁹ Antonie Bloom a criticat interpretarea naivă și folclorică a iadului drept un loc cu chinuri groaznice. „Cel mai îngrozitor aspect al iadului în Vechiul Testament este că în Hades [...] nu există tortură, ci iadul este un loc unde Dumnezeu nu este prezent și niciodată nu va fi, este un loc al ultimei și fără de speranță absențe a lui Dumnezeu, o veșnică lipsă a lui Dumnezeu.”²⁰ Pentru Antonie Bloom, a muri înseamnă a-L pierde pe Dumnezeu. „Este cu putință să murim și să devenim fără de Dumnezeu fiecare în firea sa sau ateii în sensul etimologic al cuvântului. Aceasta înseamnă că Hristos a murit împărțându-Se din starea noastră lipsită de Dumnezeu, din pierderea lui Dumnezeu.”²¹ Într-un alt loc a comparat experiența ateismului cu experiența lui Hristos:

Hristos a pătruns profunzimea mai adânc decât toți ateii. Nici cea mai devastatoare experiență a ateismului nu întrece experiența lui Hristos. Așadar, trebuie să privim la lumea fără de Dumnezeu cu alți ochi. O putem privi cu o profunzime pe care ea nu o are – strâmtorată, rănită, orbită, însă efectiv plină de sfințenie ca orice membru al Bisericii²².

Strigătul lui Hristos pe cruce: „Dumnezeul Meu, Dumnezeul Meu, de ce M-ai părăsit?” (Mc. 15, 34), nu este un simplu

¹⁹ Mitropolitul Antonie de Suroj, *Труды*, p. 88.

²⁰ Mitropolitul Antonie de Suroj, *Пастырство* (Minsk: Izdatelstvo Belorusskogo Ekzarkhata, 2005), p. 20.

²¹ Mitropolitul Antonie de Suroj, *Труды*, p. 88.

²² „Hristos a experiat lipsa lui Dumnezeu (nu vorbesc despre lipsa lui Dumnezeu în sens ideologic, ci despre realitatea sa), o lipsă a lui Dumnezeu așa cum nici un ateu de pe pământ nu a mai experiat-o și, în acest sens, nu există nici o persoană – fie ateu, fie credincios – care să fi rămas în afara experienței lui Hristos”, Gillian Crow, *This Holy Man*, p. 158.